

Book Review/ Kitap Tanıtım

KUDÜS'ÜN TARİHİ: BİR ŞEHİR ÜÇ SEMAVİ DİN, Karen Armstrong,
Çev. İrem Sağlamer, Pegasus Yayınları, 2021, 599 Sayfa.

Kadim bir şehir/bölge olan Beytülmakdis, tarih boyunca siyasi ve dini sebeplerle ve coğrafi konumunun önemiyle daima gündemde kalmıştır. Şehir, sahip olduğu kutsiyetle insanların dikkatini çekmiş ve üç dinin müntesipleri için daima önemli bir bölge olmuştur. Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanların kutsal kitaplarında ya da peygamberlerinin sözlerinde şehrin kutsiyetinin öne çıkması, şehre gösterilen rağbeti artırmıştır (el-İsrâ 17/1; et-Tîn 95/1-2; El-Awaisi, 2014, Aydın, 2018; Eroğlu, 2018: 369; Buhârî, 11 (3366), 39 (3425); Hasanoğlu ve Arslantaş 2023: 59-217).

Bu çerçevede Beytülmakdis hakkında pek çok eser yazılmıştır. İlk dönem Müslüman alimleri, Beytülmakdis'in faziletine dair eserler kaleme alırken, takip edilen dönemde bu geleneği bilhassa akademisyenler sürdürmüş,¹ bölgenin ve şehrin önemine dikkat çekmişlerdir. Beytülmakdis hakkında yazılan çeşitli eserlerin bir kısmı tercüme edilerek dilimize kazandırılmış, birey ve kurumların ilgisine sunulmuştur.²

“Kudüs’ün Tarihi: Bir Şehir Üç Semavi Din” isim eserinde Karen Armstrong, üç dinin müntesiplerinin şehirle kurmaya çalıştığı organik bağı ortaya koymayı hedeflemiştir. Dinler tarihçisi olan yazar, çeşitli alanlarda eserler de kaleme almıştır. En bilinen eserleri arasında “Tanrının Tarihi” ve “Hz. Muhammed” adlı kitapları gelmektedir. 1993 yılında yazdığı “Tanrının Tarihi” adlı eserinde Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet’in Tanrı algılarını incelemiştir. Toplamda 29 eseri bulunan yazarın, “Tanrı Savunusu”, “İslam: Kısa Bir Tarihçe”, “Büyük Dönüşüm”, “Hac” ve “Buda” isimli eserleri Türkçeye çevrilen eserleri arasındadır. 1996 yılında kaleme aldığı ve özgün adı “Jerusalem: One City, Three Faiths” isimli kitabı ise “Kudüs’ün Tarihi ve Üç Semavi Din” başlığıyla İrem Sağlamer tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Pegasus Yayınları tarafından yayımlanan eser 599 sayfadır. Kitap on sekiz bölümden oluşmaktadır.

Armstrong, eserine “Siyon” bölümü ile başlamış ve “Siyon?” bölümü ile son vermiştir. Birinci bölümde Siyon fikrinin doğuşunu ve tarihsel sürecini anlatan yazar, son bölüm olan “Siyon?” ile gelinen noktayı ve olası muhtemel sonuçları ele almaktadır. Yazar eserinde Beytülmakdis’in tarihini M.Ö. 3200’lerden başlatarak bölgenin dini, siyasi, ticari bir haritasını çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra kitapta harita ve resim kullanılarak içerik zenginleştirilmiştir. Yazar, Filistin’de yerleşik olan ilk halkın Kenanlılar, Beytülmakdis’te yaşayanların ise Kenanlıların bir kolu olan Yebusiler olduğuna değinmektedir. İsrail halkının ise bölgeye daha sonra geldiğini

ve kral olarak gördükleri Hz. Davut'un Beytülmakdis'i Yebusilerden almasıyla hâkimiyetlerinin pekiştiğini belirtmektedir. Karen Armstrong'un verdiği bu bilgi, bölgenin ve şehrin kime ait olduğuyula ilgili önemli bir noktaya işaret etmektedir. Zira bu durum, Filistin topraklarının işgalini dünya kamuoyuna meşru göstermek için öne sürdükleri vaat edilmiş topraklar 'miti'nin sonradan oluşturulduğuna kanıt teşkil etmektedir. Yahudi inancının merkezinde bulunan bu anlayışa göre, hem bu topraklar kendilerine Tanrı tarafından vaat edilmiş hem de kendileri yerli halkın soyundan geldikleri için Filistin'in yegâne sahipleridirler.

Eserdeki diğer bir önemli nokta ise Beytülmakdis'in isimlendirmesiyle ilgilidir. Yahudilerin iddia ettiklerinin aksine -onlara göre Kenanlılar Yahudidir- Yahudi olmamakla birlikte başka bir inanca sahip olan Kenanlılar, şehri "Ruşalimum" olarak isimlendirmekte ve bu isim 'batan güneş' ya da 'akşam yıldızı' anlamına gelmektedir. Bu isme ilk defa Firavun III. Senusret (M.Ö. 1878-1842) döneminden kalma 19 Kenan kentinin isminin geçtiği vazolardan birinde rastlanmaktadır. "Ruşalimum" ismi köken olarak Suriye Tanrısı "Şalim'den" gelmektedir. Pagan inancının hem inanç hem de kültür bakımından Beytülmakdis'te yaşayan halkların inancına ve kültürlerine doğrudan etki ettiğine değinen yazar, bu duruma Ugaritlerin Tanrısı "Baal'ı" örnek vermektedir. Yahudilerin, Tanrının seçilmiş halkı oldukları iddiasına rağmen kendilerini pagan inançlarla ilişkilendirme çabaları oldukça şaşkıncıdır (Armstrong, 2021: 40-45).

Kitabın bölümlerini kronolojik bir düzen içinde oluşturan yazar, Kenanlıların, Yahudi Krallıklarının (Yahuda Krallığı ve İsrail Krallığı), Mısırlıların, Asurluların, Babililerin, Perslerin ve Romalıların bölgeye ve Beytülmakdis'e olan hâkimiyetlerini sistematik olarak ele almıştır. Yahudilerin, Kral Süleyman tarafından inşa edildiğine inandıkları tapınağın iki defa yıkılmasının³ ve her yıkım sonrası sürgüne gönderilmelerinin Yahudi tarihinde önemli bir yer tuttuğuna değinen yazar, sürgün dönemlerinde yaşananları objektif bir dille ele almıştır. Eserde Babil döneminin en önemli olaylarının, Tevrat'ın yazıya geçirilmesi ile Yahudi inancındaki değişimlerin olduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca Beytülmakdis'in, İsrail ve Yahuda Krallıkları döneminde sürekli huzursuzluk içinde bulunduğuna işaret edilmektedir.

Eserde Hristiyanlığın doğuşuna ve değişimine değinen yazar, Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından uğradığı zulme ve sonraki süreçte düşünce ve değerlerinin havarileri tarafından ayrı bir inanca dönüşmesini sistemli bir şekilde anlatmaktadır. Karen Armstrong'a göre Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet açısından Beytülmakdis'in konumu tartışılmış, şehrin kimler için daha kutsal olduğu yarışı başlamış ve bu yarışı ilerleyen bölümlerden de anlaşılacağı üzere Yahudilik ve Hristiyanlık arasında daha fazla yaşanmıştır. Söz konusu iki dinin mezheplerine de değinen yazar, mezheplerin birbirlerine karşı olan şiddetli tartışmalarına da değinmiştir. İslam hakimiyetine geçmeden önce, sürekli savaşa maruz kalmış ve bundan ötürü huzursuzluk içinde bulunan Beytülmakdis halkı, refaha ancak İslam halifesi Hz. Ömer (ö.23/644) döneminde şehrin fethedilmesiyle (M. 637) kavuşmuş ve bu dönem yaklaşık 1280 yıl devam etmiştir. Armstrong, Roma'nın Hristiyanlığı

kabulünden sonra Yahudilerin kutsal bölge olarak kabul ettikleri Beytülmakdis'e yaklaşık dört yüz yıl boyunca giremediğini belirtmekte ve Yahudilerin Beytülmakdis'e olan özlemlerinin ancak Hz. Ömer'in şehri miladi 637 yılında fethetmesiyle sona erdiğine değinmektedir. Buna karşın, söz konusu diğer iki dinin müntesiplerinin birbirlerine karşı müsamaha ve hoşgörü göstermediklerinin altını çizen yazar, Hristiyanların siyasi, ekonomik ve dini sebeplerle başlattıkları Haçlı Seferleri sürecinde yaşanan katliamları açıkça dile getirmektedir. Bu seferlerin birincisinden sonra Beytülmakdis'e gelen Hristiyanların şehirde yaptığı katliamları anlatan yazar, Haçlıların Yahudi ve Müslüman fark etmeksizin tüm halkı katledildiklerine işaret etmektedir.

Yazar, Beytülmakdis'in Eyyûbî Sultanı Selâhaddin-i Eyyûbî (ö. 589/1193) tarafından 2 Ekim 1187 yılında Haçlılardan alındıktan sonra, şehirde ilmi ve imar yönünden çalışmaların başladığını, böylece şehrin bütün yönleriyle kalkındığını belirtmektedir. Ancak yazar, Emevî sultanları ve birkaç Osmanlı sultanı dışında Müslüman emirlerin şehre yeteri kadar önem vermediğini, özellikle Abbasilerin şehri göz ardı ettiklerini -bunun sebebinin ise Emevîlere olan hoşnutsuzluktan kaynaklandığını- iddia etmekle yanılığa düşmektedir (Armstrong, 2021: 326). Çünkü Abbasi sultanları depremler sonucu yıkılan Beytülmakdis'i bizzat ziyaret ederek, yıkılan cami ve mescitlerle beraber şehirde büyük çaplı imar çalışmaları yürütmüşlerdir. Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman (ö. 974/1566) Beytülmakdis'te bugün kadim şehir olarak bilinen bölgeyi çevreleyen surları inşa ettirmiştir (Hasanoğlu ve Arslantaş, 2023: 228-236). Bu durum Osmanlı sultanlarının şehri bir miras olarak gördüklerini ve gerekli önemi gösterdiklerini ortaya koymaktadır. İngiliz manda yönetimi altına girdikten sonra Siyonizm düşüncesinin Filistin'de geliştiğini ve bu düşünce sonucu Filistin'e ve dolayısıyla Beytülmakdis'e büyük Yahudi göçleri olduğuna değinen yazar, şehrin bu süreçten sonra uçuruma doğru itildiğini belirtmektedir.

Eser genel hatlarıyla tarihi süreci göz önünde bulunduran kronolojik bir yol izleyerek olayları aktarmıştır. Akademik bir kaygı gütmeyen yazar, eserinde oldukça sade ve anlaşılır bir üslup kullanmıştır.

Abdulhamit TÜRK
Mardin Artuklu Üniversitesi
Kudüs ve Filistin Çalışmaları Anabilim Dalı
abdulhamit.amidi@gmail.com
ORCID: 0009-0005-7868-7978

KAYNAKÇA

- Armstrong, Karen (2021). *Kudüs'ün Tarihi: Bir Şehir, Üç Semavi Din*, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Aydın, Fuat (2018). “Yahudiler/Yahudilik Açısından Kudüs”, *Eskiyei, Anadolu İlahiyat Akademisi*, Sayı 37/Kış.
- Buhârî, Muhammed B. İsmail, (1315). *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul.
- Çelebi (Na'imî), Çeşmecizâde Ni'metullah (2017). *Fezâ'il-i Kuds*, İstanbul.
- El-Awaisi, K. (2014). Selected Qur'anic Verses on IslamicJerusalem and their Exegesis. *Journal of IslamicJerusalem Studies*, 14(1), 1-26.
- El Yemeni, Muhammed; *Fezâ'il-i Mekke Medine ve Kudüs*.
- Eroğlu, Ahmet H. (2018) “İslam, Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kudüs'e Bakışlar”, *Türk Yurdu*, Sayı 369, Ankara.
- Hasanoğlu, Eldar ve Arslantaş, Nuh (2023) *Kudüs: Vahiyle Kutsanan Şehir*, İstanbul: Albaraka Yayınları.

SONNOT

- ¹ Müslüman alimlerin eserlerine örnek olarak şunları gösterebiliriz: Fezâ'il-i Kuds, Çeşmecizâde Ni'metullah Çelebi (Na'imî), İstanbul: 2017; Muhammed el-Yemenî, İstanbul: 2017.
- ² Beytülmakdis hakkında tercüme edilen eserlere örnek olarak şunları gösterebiliriz: İlahi Mesajlar Toprağı Filistin (Roger Garaudy, 2018), Kudüs Davamız (Ahmet Varol, 2014), Her Müslümanın Ortak Davası Kudüs (Yusuf el-Karadavî, 2010), Kudüs: Vahiyle Kutsanan Şehir (Eldar Hasanoğlu & Nuh Arslantaş, 2023), Mescid-i Aksa'nın Özgürlüğü İçin Stratejik Planlama (El-Awaisi, 2023).
- ³ Birinci yıkım Babil Kralı Nabukadnezar tarafından M.Ö. 586'da gerçekleşmiş ve Yahudi halkının çoğu Babil'e sürgün edilmiştir; İkinci Yıkım ise Romalı Komutan Titus Tarafından M.S 70 yılında gerçekleşmiş ve Yahudiler için ikinci sürgün dönemi başlamıştır.